

पाठ्यक्रम सम्बन्धी विभिन्न धारणाहरु तथा पाठ्यक्रम विशेषज्ञ

महेन्द्र बस्नेत ^a^a महेन्द्ररत्न क्याम्पस, ताहाचल, त्रिभुवन विश्वविद्यालय

Email: mahendrabasnet343@gmail.com

<p>Article Info: Received: August 2, 2023 Revised: September 12, 2023 Accepted: September 29, 2023</p>	<p>अध्ययन सार: संसार र व्यक्तिलाई हेर्ने दृष्टिकोणगत भिन्नताका कारण शिक्षा र पाठ्यक्रमका सन्दर्भमा पनि फरक फरक दृष्टिकोणहरुको विकास भएको पाइन्छ, जसको परिणामस्वरूप शिक्षाको लक्ष्य र विषयवस्तु, शिक्षण विधि आदिमा पनि फरक फरक दृष्टिकोणहरुको छायाँ देख्न सकिन्छ । पाठ्यक्रम निर्माताहरुले विभिन्न दृष्टिकोणहरुका साथै आफ्नो दृष्टिकोणलाई पनि मनन गरी पाठ्यक्रम सम्बन्धी निर्णयहरु लिनुपर्छ । पाठ्यक्रम निर्माणका क्रममा विभिन्न कुराहरुप्रति चनाखो हुनुपर्छ । यसका लागि पाठ्यक्रम कार्यकर्ताले विभिन्न प्रश्नहरुको खोजी गरी उत्तर प्राप्त गर्ने प्रयास गरेमा महत्वपूर्ण पक्षहरुप्रति ध्यान पुऱ्याउन सहज हुनुका साथै आधारभूत धारणा, सिद्धान्त र अनुसन्धान विधिहरु निर्धारण गर्न सहज हुन्छ । पाठ्यक्रम निर्माणका विभिन्न आधारहरु छन्, जसको जगमा पाठ्यक्रम ठडिएको हुन्छ । पाठ्यक्रमका प्रमुख श्रोतहरुमा दार्शनिक, सामाजिक, मनोवैज्ञानिक र ज्ञानलाई प्रमुख मानिन्छ ।</p>
<p>विशेष शब्द: प्राज्ञिक, प्राविधिक, पुनःसंरचनावादी, मानवीय, संज्ञानात्मक, सामाजिक</p>	

विषय प्रवेश

पाठ्यक्रम निर्माण गर्दा पाठ्यक्रम निर्माताहरुले आफ्नै सोचाइ अनुसार विषयवस्तुहरु छनौट गर्नुका साथै पाठ्यक्रम निर्माण पनि सोही प्रक्रिया अनुसार गर्छन् । उनीहरुमा पाठ्यक्रम के हो र यसका माध्यमबाट के प्राप्त गर्ने भन्ने आ- आफ्नै दृष्टिकोण रहेका हुन्छन् ।

शिक्षाको दर्शनशास्त्रीय आधार अनुसार शिक्षा र दर्शन बीच अनन्य सम्बन्ध रहेको कुरा पुष्टि हुन्छ । दर्शनले जीवन र संसार सम्बन्धी विचार प्रदान गर्छ । जीवन र संसार सम्बन्धी विचार र सोचाइले नै व्यक्ति एवं समाज कस्तो हुनुपर्छ र त्यसका लागि शिक्षा कस्तो हुनुपर्छ भन्ने दृष्टिकोण दिन्छ । शिक्षण सिकाइलाई निर्देशन दिनका लागि तयार गरिने अहिलेसम्मका कुनै पनि पाठ्यक्रममा दर्शन भित्रिएको छ र आगामी दिनमा पनि पाठ्यक्रम विकासको क्रममा गरिने प्रत्येक निर्णयमा यसको सहभागिता हुने कुरामा कसैको पनि दुई मत रहन सक्दैन (Hopkins, 1929) । त्यसैगरी पाठ्यक्रम र यसका अन्य पक्षहरुको बारेमा निर्णय गर्दा दर्शनलाई प्रारम्भ विन्दुको रूपमा लिइन्छ (Goodlad, 1967) .

शिक्षाको मनोवैज्ञानिक आधार अनुसार मानिसमा सिकाइ कसरी हुन्छ भन्ने प्रश्नको चासो भएको देखिन्छ । यसले मानव व्यवहारलाई बुझ्न आधार प्रदान गर्छ र मानव व्यवहारको बुझाइले शिक्षण सिकाइ कार्यमा सघाउ पुऱ्याउँछ भन्ने धारणा मनोविज्ञानको मान्यतामा आधारित हुन्छ । मनोविज्ञानका निष्कर्षहरुले पाठ्यक्रमीय निर्णयहरु गर्नमा निरन्तर रूपमा योगदान पुऱ्याउँदै आएको पाइन्छ । शिक्षाको सामाजिक आधार अनुसार शिक्षा र समाज एक अर्कासँग प्रभावित हुने गरी अन्तरक्रियात्मक अवस्थामा रहने र शिक्षककर्मिहरु सिकारुहरुलाई समाजका लागि तयार पार्न अभियानरत रहने हुनाले शिक्षा र पाठ्यक्रम यस दिशामा निर्देशित गर्न समाजको अध्ययन आवश्यक हुन्छ भन्ने मान्यता राख्दछ । त्यसैगरी पाठ्यक्रमको श्रोतका रूपमा ज्ञानलाई लिदा मानिस र समाजको ज्ञानलाई समकालीन समाजको विस्तार र अन्तरक्रियाका रूपमा लिन सकिन्छ भन्ने बुझाई रहेको पाइन्छ । समाज परिवर्तनका साथै ज्ञान पनि परिवर्तन हुन्छ भन्ने मान्यता यसले राख्दछ ।

पाठ्यक्रम सम्बन्धी विभिन्न धारणाहरू तथा पाठ्यक्रम विशेषज्ञ सम्बन्धी विषयवस्तुले कुन धारणालाई आधार मानेर पाठ्यक्रम विकास गर्ने र त्यसले समग्र रूपमा कस्तो मानवीय स्रोत उत्पादन गर्छ भन्ने कुरा स्पष्ट किटानी गरेको हुन्छ । जसले गर्दा आगामी दिनमा समय सुहाउँदो र सिकारुको रुचि अनुसारको पाठ्यक्रम निर्माण हुने र त्यस पाठ्यक्रमले सबै वर्ग समुदायको हित गर्ने कुरा निश्चित नै छ भन्न सकिन्छ ।

अध्ययनका उद्देश्यहरू

- पाठ्यक्रम सम्बन्धी प्राज्ञिक धारणाको पहिचान र विश्लेषण गर्नु ।
- पाठ्यक्रम सम्बन्धी सामाजिक पुनःसंरचनावादी धारणाको पहिचान र विश्लेषण गर्नु ।
- पाठ्यक्रम सम्बन्धी मानवीय धारणाको पहिचान र विश्लेषण गर्नु ।
- पाठ्यक्रम सम्बन्धी संज्ञानात्मक धारणाको पहिचान र विश्लेषण गर्नु ।
- पाठ्यक्रम सम्बन्धी प्राविधिक धारणाको पहिचान र विश्लेषण गर्नु ।

पूर्व साहित्य समिक्षा

प्रारम्भिक अवस्थादेखि नै मानिसहरू आफूले आर्जन गरेका ज्ञान, सीप र प्रवृत्ति, क्षमता तथा आफ्ना व्यवहारहरू कुनै न कुनै रूपमा अन्य व्यक्तिहरूलाई सिकाउने गर्थे । एउटा पुस्ताले प्राप्त गरेका मूल्य र संस्कारगत ज्ञान र व्यवहार अर्को पुस्तामा हस्तान्तरण गर्ने कुनै न कुनै प्रचलन थियो, तर त्यो व्यवस्थित र संगठित थिएन । यस्ता कुराहरू विकासको क्रम र गतिसँग संगठित र व्यवस्थित हुँदै अघि बढे । सामाजिक चाहनानुसार सिक्ने र सिकाउने कार्यहरूमा सरल, क्रमिक र व्यवस्थित प्रक्रियाहरू देखा पर्न थाले । फलस्वरूप औपचारिक शैक्षिक संस्थाहरू विकास हुन थाले । ती शैक्षिक संस्थाहरूमा सिकाइने विषयवस्तुहरूलाई संगठित र व्यवस्थित बनाउने क्रमसँगै पाठ्यक्रमको अवधारणा विकास हुँदै आएको हो (Bhattarai and Basnet, 2076) ।

प्राचीन ग्रीक दार्शनिक प्लेटो, अरस्तु, कमेनियस (सत्रौँ शताब्दी), फ्रोबेल (उन्नाइसौँ शताब्दी) जस्ता व्यक्तिहरूले आफ्ना दार्शनिक सिद्धान्तहरूमा शैक्षिक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरी आफ्ना विद्यालयहरूमा प्रयोगसमेत गरेर पाठ्यक्रमको धारणालाई केही न केही व्यवस्थित बनाउने कार्य गरे । सन् १९१८ मा Bobbitt ले पाठ्यक्रमलाई व्यवस्थित परिपाटीका रूपमा अर्थ्याए भने सन् १९६८ मा Kielbard ले 'Systematic Study' का रूपमा पाठ्यक्रमको धारणा अघि बढाए । सन् १९७६ मा Herbart ले शिक्षण र सिकाइका लागि विषयवस्तुको छनोट र सङ्गठन गर्न व्यवस्थित रूपमा ध्यान दिनु आवश्यक छ भन्ने कुरा प्रस्ट्याए । सन् १९०० तिरको समयमा John Dewey ले प्रयोजनवादी पाठ्यक्रमको धारणा अघि बढाएर पाठ्यक्रमको विकासमा ठूलो योगदान दिए । सन् १९३० मा अध्ययनको क्षेत्रका रूपमा पाठ्यक्रमलाई लिइयो । सत्रौँ शताब्दीतिरै 'Pedagogy' शब्दको प्रारम्भ भएको थियो । उन्नाइसौँ शताब्दीमा पाठ्यक्रमलाई व्यवस्थित बनाउने कार्यहरू प्रशस्त भए । यही बेलामा पाठ्यक्रममा साधारण उद्देश्य र विशिष्ट उद्देश्यबीच सम्बन्ध केलाउन थालियो, पाठ्यक्रममा क्रम वा नियमितता केलाउन थालियो र पाठ्यक्रममा सन्तुलनताको सिद्धान्तलाई स्थान दिन थालियो । फलस्वरूप बीसौँ शताब्दीमा पाठ्यक्रम शिक्षण-सिकाइको व्यवस्थित योजनाका रूपमा विकास र विस्तार हुन पुग्यो । अहिले पनि हामी पाठ्यक्रमलाई यही धारणाका रूपमा अँगालिरहेका छौं (Bhattarai and Basnet, 2076) ।

पाठ्यक्रम विकासको महत्वपूर्ण आधार दार्शनिक आधार हो । दर्शन जीवनप्रति हेर्ने सिलसिलाबद्ध दृष्टिकोण हो । दर्शन सत्य ज्ञानको खोजी गर्ने विषय हो । मानव-जीवन, वस्तुविचार, प्रकृति तथा पूरै ब्रह्माण्डका बारेमा व्याख्या र विश्लेषण गर्ने विचार र मूल्यहरूको पद्धति हो । यसले यिनीहरूकै बारेमा क्रमबद्ध रूपमा ज्ञान प्राप्त गर्न सघाउँछ । दर्शनमा सत्य र असत्य खोजी गर्ने तत्वविज्ञान हुन्छ, जसलाई वास्तविकताको सिद्धान्त भनिन्छ । अर्को ज्ञानशास्त्र जसलाई ज्ञानको सिद्धान्त भनिन्छ र यसले सत्य (ज्ञान) कसरी प्राप्त हुन्छ भन्ने अध्ययन गर्छ, र अर्को मूल्यशास्त्र जसलाई मूल्यको सिद्धान्त भनिन्छ । यसरी दर्शनका तीनवटा प्रमुख शाखा रहेका छन् । पाठ्यक्रममा दर्शनका यी शाखाहरूबाट प्रतिपादित मानवलाई उपयोगी हुने आध्यात्मिक र भौतिक सत्य (ज्ञान) सम्बन्धी विषयवस्तु समावेश

गर्ने आधार प्राप्त हुन्छ । विभिन्न दर्शनहरू जस्तै— आदर्शवाद, प्रकृतिवाद, यथार्थवाद, प्रयोजनवाद आदिले शिक्षाका उद्देश्य, सिद्धान्त, पाठ्यक्रम, शिक्षणविधि, शिक्षक-विद्यार्थीको भूमिका आदिका बारेमा उल्लेख गरेका छन् । वास्तवमा दर्शनले पूरै शिक्षा-प्रणालीमाथि नै प्रभाव पारेको हुन्छ (Bhattarai and Basnet, 2076) ।

दर्शनले शिक्षाविद् तथा पाठ्यक्रमसँग सम्बन्धित भएर काम गर्ने व्यक्तिहरूलाई विद्यालय र कक्षाकोठालाई संगठित गर्नका लागि पाठ्यक्रमको ढाँचा तथा प्रारूपको खाका उपलब्ध गराइ सहयोग पुर्याउँछ । यसले ती व्यक्तिहरूलाई विद्यालय कसका लागि, कस्ता विषयहरूको समाजमा मूल्य छ तथा विद्यार्थीहरूले के कस्ता विषयको सिकाइ कसरी गर्छन्? के कस्ता विधि र शैक्षणिक सामग्रीहरूको प्रयोग कसरी गर्ने भन्ने जस्ता प्रश्नहरूको जवाफ दिई सहयोग पुर्याउँछ । यसले कुनै पनि विद्यालयले शिक्षण सिकाइको क्रममा जोड दिने पने शिक्षाका लक्ष्यहरू, उपयुक्त विषयवस्तु, शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाहरू तथा सिकाइले प्राप्त गर्ने अनुभव र क्रियाकलापको बारेमा स्पष्ट पार्छ । यसको साथै दर्शनले कुन पाठ्यपुस्तक प्रयोग गर्ने, त्यसको प्रयोग कसरी गर्ने, विद्यार्थीहरूलाई कति गृहकार्य दिने, ती विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन कसरी गर्ने र उपलब्धि परीक्षणको नतिजालाई कसरी उपयोग गर्ने भन्ने कुराहरूलाई समेट्नुको साथै पठनपाठन गराइने विषयहरूमध्ये पनि कुन विषयलाई बढी जोड दिने भन्ने कुराको आधार पनि यसले तय गर्छ । L. Thomas Hopkins (1929) का अनुसार शिक्षण सिकाइलाई निर्देशन दिनका लागि तयार गरिने अहिलेसम्मका कुनै पनि पाठ्यक्रममा दर्शन भित्रिएको छ र आगामी दिनमा पनि पाठ्यक्रम विकासको क्रममा गरिने प्रत्येक निर्णयमा यसको सहभागिता हुने कुरामा कसैको पनि दुई मत रहन सक्दैन (Bhattarai and Basnet, 2076) । Hopkins (1929) को भनाइले पाठ्यक्रम निर्माणको सबै क्षेत्रमा दर्शनको महत्व के कति छ भन्ने कुरा प्रष्ट पार्छ, चाहे त्यो कार्यान्वयन होस् वा नहोस् । समग्रमा भन्नुपर्दा पाठ्यक्रमका सबै तत्वहरू दर्शनमा आधारित भएर रहेका हुन्छन् ।

त्यसैगरी John Goodlad (1967) का अनुसार पाठ्यक्रम र यसका अन्य पक्षहरूको बारेमा निर्णय गर्दा दर्शनलाई प्रारम्भ बिन्दुको रूपमा लिइन्छ । वास्तवमा भन्नुपर्दा पाठ्यक्रमका लक्ष्य, ध्येय र उद्देश्यहरू निर्माण गर्दा दर्शनलाई नै एक आधारको रूपमा लिइन्छ । शिक्षण सिकाइ सम्बन्धी सबै निर्णयहरू लिनका लागि यसको भूमिका महत्वपूर्ण हुने कुरामा सबैको एक मत भएको पाइन्छ ।

समग्रमा भन्नुपर्दा पाठ्यक्रम निर्माताहरूले विभिन्न दर्शनहरूको अध्ययन गरी मानव उपयोगिताका लागि आवश्यक पर्ने शैक्षिक उद्देश्य, विषयवस्तु र विधिहरू पाठ्यक्रममा राख्न सक्छन् । एउटै मात्र सर्वमान्य दर्शन नभएको हुनाले विभिन्न दर्शनका आवश्यक पक्षहरूलाई पाठ्यक्रम विकास गर्न मार्गदर्शनका रूपमा लिइन्छ । समाज र संस्कृतिलाई पाठ्यक्रम विकासको सबभन्दा प्रमुख आधार मानिन्छ । समाज र त्यहाँका सांस्कृतिक मूल्य-प्रणालीले पाठ्यक्रम विकास गर्ने आधार दिन्छन् । समाजबाट बालबालिकाहरू आफ्नो आवश्यकता र मागहरू पूरा गर्ने ज्ञान, सीप र व्यवहारहरू सिक्न विद्यालय आउँछन् । तिनीहरूको आवश्यकता, स्वरूप वा संरचना र संस्कृति समाजअनुसार फरक-फरक हुन्छ । त्यसैले समाजको विशेषता, संस्कृति, परम्परा, आवश्यकता, अन्तरक्रियाको ढाँचा, आपसी व्यवहार, शिक्षाप्रतिको दृष्टिकोण, आर्थिक, राजनीतिक अवस्था र तिनीहरूमा आएको परिवर्तन, अध्ययन एवम् विश्लेषण गरी पाठ्यक्रम निर्धारण गर्नुपर्छ । संस्कृतिको संरक्षण, हस्तान्तरण र विकास गर्न, व्यक्तिलाई सामाजिकीकरण गर्न, समाजको नियमित पुनर्संरचना तथा परिवर्तन गर्न, समाज र त्यहाँका सांस्कृतिक परिस्थितिहरूको अध्ययन तथा विश्लेषण गर्न आवश्यक पर्छ, जसबाट शिक्षाको लक्ष्य वा उद्देश्य निर्धारण गरी पाठ्यक्रमलाई निश्चित स्वरूप प्रदान गर्न सकिन्छ । शिक्षा र समाजमा सन्तुलन ल्याउन पाठ्यक्रममा यस्ता पक्षहरू समावेश गरी सामाजिक समस्या समाधान गर्न सक्ने हुनुपर्छ । पाठ्यक्रम सामाजिक विकासको योजना हो । अतः समाजले यसलाई आफ्नो निमित्त चाहिने जनशक्ति तयार गर्ने साधनका रूपमा प्रयोग गर्छ । यी सबै कारणले गर्दा समाजशास्त्रीय आधारलाई पाठ्यक्रम विकासको आधार मानिन्छ (Bhattarai and Basnet, 2076) ।

साभा सांस्कृतिक मूल्य, आदर्श र अनुभवहरूमा आवद्ध मानिसहरूको सङ्गठित समूहलाई समाज भनिन्छ । संस्कृति, आदर्श, चालचलन, प्रवृत्ति, आपसी सम्बन्ध र क्रियाकलाप, अन्तर्निर्भरताजस्ता तत्वहरू मिलेर समाज बन्दछ । यिनै पक्षहरूको विश्लेषण गरेर पाठ्यक्रमको निर्धारण गरिन्छ ।

पाठ्यक्रम समाजमा शिक्षा प्राप्त गर्ने प्रमुख माध्यम हो र समाज नै पाठ्यक्रम विकासको सबभन्दा महत्वपूर्ण आधार पनि हो। अर्कातर्फ सबै समाज र संस्कृतिका लागि एकै खाले पाठ्यक्रमले कार्य गर्न नसक्ने हुन्छ। तसर्थ देशमा रहेका विभिन्न समाज र संस्कृतिअनुसारको माग र आवश्यकता पहिचान गर्न त्यसलाई अध्ययन विश्लेषण गर्नुपर्छ। फेरि संस्कृतिले समाजको पूर्ण जीवन-पद्धतिलाई बुझाउँछ। भाषा, लबाइ, खवाइको तरिका, धर्म, विश्वास, नैतिकता, मूल्यहरू आदि नै संस्कृतिका उदाहरण हुन्। यस्ता साभा पक्षहरू जसलाई समाजका व्यक्तिहरूले स्वीकारेका हुन्छन्, तिनलाई पाठ्यक्रमले समेट्न सक्नुपर्छ। त्यसर्थ समाजको संस्कृतिलाई पनि पाठ्यक्रम विकासको आधार मानिन्छ।

पाठ्यक्रमको माध्यमद्वारा शिक्षाले समाजमा परिवर्तन ल्याउँछ, संस्कृतिको संरक्षण, संवर्द्धन र हस्तान्तरण गर्छ, व्यक्तिहरूलाई सामाजिकीकरण गराउँछ, समाज र संस्कृतिको नियमित पुनर्निर्माण गर्न मदत गर्छ। पाठ्यक्रमलाई मानिसहरूले समयसापेक्ष विभिन्न किसिमबाट ग्रहण गरेको पाइन्छ, जुनचाहिँ आवश्यक र सान्दर्भिक पनि हो। पाठ्यक्रम सम्बन्धी यो धारणा स्थायित्ववादी धारणाबाट आएको हो (Ornstein & Hunkins, 2013)। यस धारणानुसार शिक्षा, स्थीर, निरपेक्ष र सार्वभौम हुनुपर्छ।

पुनःसंरचनावादी धारणाको प्रादुर्भाव पुनःसंरचनावादबाट भएको हो। यस धारणाले शिक्षाले सामाजिक परिवर्तन गराउँछ र विद्यार्थीहरूले जीवनको वास्तविक सिकाइ अनुभव र वातावरणबाट गर्छन् भन्ने मान्यता राख्छ (Ornstein & Hunkins, 2013)। मानवीय धारणाले पाठ्यक्रम विकास गर्दा मानव रुचि र मूल्यलाई आधार बनाउनु पर्छ भन्ने मान्यता राख्छ (Goodlad, 1967)। मानवले के कस्ता विषयवस्तु सिक्न चाहन्छन् र उनीहरूको आवश्यकता के हो भन्ने कुराले अर्थ राख्छ। यो मास्लोको सिद्धान्तमा आधारित धारणा हो। संज्ञानात्मक धारणाको विकास आवश्यकतामा आधारित संज्ञानात्मक प्रक्रियाबाट भएको हो (Ornstein & Hunkins, 2013)। सो धारणा प्रक्रियामा केन्द्रित देखिएता पनि प्रक्रियामा भन्दा पनि प्रविधिमा बढी केन्द्रित देखिन्छ (Eisner & Vallance, 1974)। यो धारणाले संज्ञानात्मक प्रक्रियामा जस्तै सिकाइ प्रक्रियामा पनि जोड दिन्छ।

पाठ्यक्रम सम्बन्धी प्राज्ञिक धारणा

यस धारणानुसार पाठ्यक्रमका लक्ष्य, विषयवस्तु, विधि र मूल्याङ्कनका पक्षहरूबारे छोटकरीमा विवरण निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ।

लक्ष्य

यो पाठ्यक्रम सम्बन्धी सबैभन्दा पुरानो धारणा हो। यस धारणानुसार विद्यालयको प्रमुख कार्य अध्ययन गर्नुपर्ने महत्वपूर्ण विषयहरूमा विद्यार्थीहरूको बौद्धिक क्षमता वृद्धि गर्नु हो। विद्यालयको पाठ्यक्रमले विद्यार्थीहरूलाई कुनै पनि विषय कसरी सिक्ने भन्ने धारणा सिकाउनुका साथै सिकाइ सामग्री (विषयवस्तु र पाठ्यवस्तु) पनि प्रदान गर्नुपर्छ। शिक्षाको लक्ष्य र ज्ञान बुझ्न सहयोग गरी विद्यार्थीहरूमा संज्ञानात्मक उपलब्धि र बौद्धिकता विकास गर्नु यसको लक्ष्य हो (Sowell, 2005)।

यस धारणानुसार शिक्षाले प्राज्ञिक विषयको अध्ययनबाट प्राप्त सञ्चित प्रज्ञाप्रति विद्यार्थीहरूलाई उन्मुख गराउनुपर्छ र यो कार्य विद्यालयले गर्नुपर्छ। विद्यालयले समाजले भोगेका आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्नुको सट्टा यस्तो ज्ञान प्रज्ञाको माध्यमबाट वयस्क जीवनको सामना गर्नका लागि आवश्यक साधन र बुझाइ प्रदान गर्छ। प्राज्ञिक विचारधाराका अनुसार विधा वा विषयहरूको अध्ययनबाट विद्यार्थीहरूले जीवनका सबै क्षेत्रबारे स्पष्ट र सामान्यीकृत रूपमा चिन्तन गर्न र जीवनका विभिन्न समस्याहरूको समाधानका बारे सिक्छन्।

इतिहास, अंग्रेजी, रसायनशास्त्र, जीवविज्ञान, भूगोल आदि विषयहरू धेरै अधिदेखि अध्ययन क्षेत्र र ज्ञानको संरचनाका रूपमा सिलसिलाबद्ध तरिकाबाट संगठित हुँदै आएका हुन्। यही नै हाम्रो संचित प्रज्ञाको भण्डार हो। वस्तुतः पाठ्यक्रमले यस्ता विषयहरू र उपर्युक्त प्रक्रियाका माध्यमबाट विद्यार्थीहरूलाई वयस्क समाजको प्रभावकारी सदस्य बन्नका लागि ठोस आधार प्रदान गर्छ।

विषयवस्तु

यस पाठ्यक्रमले विभिन्न प्राज्ञिक विधामा अन्तरनीहित ज्ञान, सीप र मूल्यहरूलाई महत्व दिन्छ। यो धारणाले विषयवस्तुबारे ज्ञान बढाउनुका साथै यो भन्दा बढी त्यो विधाको सीप, त्यसमा अन्तरनीहित मूल्य र सम्बन्धित

चिन्तनविधि पनि समावेश हुन्छ भन्ने दाबी गर्छ। जस्तै गणित सिकाउँदा गणितको ज्ञान, सीप र मूल्य प्रयोग गर्नुपर्छ। तर परिवेशानुसार सरलीकरण आवश्यक पर्न सक्छ। विधामा त्यस सम्बन्धी नयाँ कुराहरु निरन्तर रुपमा थपघट भइरहन्छन् र विधागत सञ्चित प्रज्ञा थप सबल हुँदैजान्छ।

विधि

यस धारणाका समर्थकहरु शिक्षककेन्द्रित विधिहरु रुचाउँछन्। ज्ञान र सीप हस्तान्तरण गर्नका लागि उपदेशात्मक विधि र उजागर विधिलाई जोड दिइन्छ। वास्तविक जीवनको भूमिकाका माध्यमबाट आर्जित मूल्यलाई विद्यार्थी समक्ष उजागर गर्छ। उजागर विधिमा विधाका मुख्य विचारहरुलाई परम्परागत रुपमा क्रम मिलान, व्याख्या र उत्खनन गरिएको हुन्छ। यसको परिणाम स्वरुप विद्यार्थीको दिमाग महत्वपूर्ण सूचनाका भण्डारले भरिन्छ।

धेरै कम मात्रामा मात्र खोजी वा अनुसन्धान विधिको उपयोग गरिन्छ। समस्या समाधान विधि, खोजी सिकाइ र वैज्ञानिक विधि आदिमा कठिनाई निराकरण गर्नका लागि तर्कपूर्ण र सिलसिलाबद्ध तर्क आवश्यक हुन्छ। यसबाट सिकारुमा प्राज्ञिक विधागत सीपको विकास हुन्छ, जसलाई विधि परिवेशमा स्थानान्तरण गर्न सकिन्छ। उजागर विधिभन्दा भिन्न देखिए पनि प्राज्ञिक विधिका लागि यो अति आवश्यक विधिका रुपमा लिइन्छ।

मूल्याङ्कन

यो धारणाले परीक्षा र ज्ञान एवं सीपको परीक्षणलाई जोड दिन्छ। अथक प्रयास र सिकाइको गुणस्तरलाई उच्च महत्व दिन्छ। विद्यार्थीको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन व्यापक रुपमा प्रयोग हुँदै गएको छ। तर मूल्याङ्कनलाई पृष्ठपोषणको साधनको रुपमा लिनुभन्दा साध्यका रुपमा लिन्छ भनेर यसको आलोचना हुने गरेको छ।

सामाजिक पुनःसंरचनावादी धारणा

यो सामाजिक पुनःसंरचनावादी धारणा प्राज्ञिक र संज्ञानात्मक प्रक्रियाको धारणाभन्दा नयाँ र मौलिक रुपमै फरक धारणाको रुपमा रहेको धारणाको लक्ष्य, विषयवस्तु, विधि र मूल्याङ्कनका पक्षहरुबारे तल वर्णन गरिन्छ।

लक्ष्य

यस विचारधाराले अन्य धारणाहरुलाई यथास्थितिवादका समर्थकका रुपमा हेर्छ। यस धारणानुसार विद्यालय पाठ्यक्रमले सामाजिक सुधारमा प्रभाव देखाउनुपर्छ। साथै सबैका लागि असल समाजको सृजना गर्नमा पाठ्यक्रम सहयोगी हुनुपर्छ। यस धारणाको दृष्टिमा समाजको आवश्यकता र उन्नति व्यक्तिभन्दा उच्च हुन्छ। वर्तमान समाज अन्यायपूर्ण, दोषपूर्ण, विभेदकारी र शोषणयुक्त छ। तसर्थ यस्तो अवस्थालाई निर्मूल पारी सबैले सुखपूर्वक जीवन बाँच्न सक्ने न्यायपूर्ण समाजको निर्माण गर्न पाठ्यक्रम सहयोगी हुनुपर्ने कुरामा यो धारणाले जोड दिन्छ। यस अर्थमा पाठ्यक्रमले विद्यार्थीहरुलाई आफ्नो समग्र सामाजिक वातावरणलाई आलोचनात्मक रुपमा हेर्ने, समाजका अन्यायपूर्ण अवस्थाप्रति शूक्ष्मरुपले सचेत रहने र यस्ता ज्ञानबाट समाजमा सुधार र परिवर्तन गर्न प्रोत्साहित गर्नुपर्छ। यस धारणानुसार पाठ्यक्रमले यथास्थितिको संरक्षकका रुपमा नभई सामाजिक परिवर्तनको वाहकका रुपमा भूमिका खेल्नुपर्छ।

विषयवस्तु

सामाजिक आवश्यकता, सामाजिक मुद्दाहरु, तत्कालीन आदर्शहरु र भविष्यका आकांक्षाहरुबाट विषयवस्तुहरु निर्धारण गरिन्छ। विषयवस्तुहरुको छनौटका लागि वातावरणीय मुद्दाहरु, विश्वशान्ति, सीमित स्रोतहरुको उपयोग, राजनीतिक भ्रष्टाचार, रंगभेद, जातिभेद, लैंगिक विभेद, धार्मिक मूल्यमान्यता, जनजातीय संस्कृति, आदि कुराहरु अध्ययन गर्न सकिन्छ। यस्ता क्षेत्रका अध्ययनहरुबाट प्राप्त हुने सूचनाहरुलाई भाषिक, सामाजिक अध्ययन, व्यक्तिगत विकास र विज्ञान जस्ता विषयहरुको लागि विषयवस्तुको रुपमा समावेश गर्न सकिन्छ। यसका समर्थकहरुले वर्तमान विषय अन्तर्गतका विषयवस्तुहरुमा विवादास्पद मुद्दाहरु समावेश गरेर यस धारणाका प्रभावहरु देखाउन थालिसकेका छन्। यसका लागि समस्याको प्रभावकारी मूल्याङ्कनगर्न र समालोचनात्मक विचार व्यक्त गर्नका लागि विद्यार्थीहरुमा प्रक्रिया र सीपहरुको विकास महत्वपूर्ण हुन्छ। विश्लेषण, निगमन, सूचना प्रशोधन, खोजीकार्य आदि सीपहरुले समालोचनात्मक ज्ञानलाई संगठित पार्न सहज पार्छन्। विशेष रुपमा विद्यार्थीहरुमा परावर्तित विश्लेषणात्मक चिन्तन र सीपको विकास महत्वपूर्ण हुन्छ।

विधि

सामाजिक पुनःसंरचनावादीहरूका लागि विषयवस्तु हासिल गर्न विद्यार्थीहरूले उपयोग गर्ने विधिभन्दा विषयवस्तुको प्रकृति बढी महत्वपूर्ण हुन्छ । धेरै जसो विधिमा सामूहिक क्रियाकलाप आवश्यक पर्छ र यस्तो क्रियाकलापभित्र समूह छलफल, सामाजिक सहमतिका लागि अनुभव, सामुदायिक क्रियाकलापमा विद्यार्थीको संलग्नता र सामाजिक समस्याको सामूहिक अध्ययन आदि कुरा समावेश हुन सक्छन् । यस विधिमा समुदायसँगको सहयोगमा विशेष जोड दिन्छ । जस्तै विद्यार्थीहरूले सिकाइ प्रक्रियाको अंगका रूपमा स्थानीय वातावरणीय मुद्दाको सामूहिक अध्ययन गर्छन् भने उनीहरूले समुदायसँग नजीक रहेर यो कार्य गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यस्तै विद्यार्थीहरू वर्तमान सामाजिक मुद्दाहरूमा अनुसन्धान र सक्रिय सहभागिताका माध्यमबाट समस्यालाई प्रकाशमा ल्याउन सक्रिय रूपमा संलग्न हुन सक्छन् ।

मूल्याङ्कन

एकातर्फ सामाजिक पुनःसंरचनावादीहरू परम्परागत मूल्याङ्कन पद्धतिमा जस्तै परीक्षा र परीक्षणहरू उपयोग गर्छन् भने उनीहरूले परीक्षा र परीक्षण निर्माण र प्रशासनमा विद्यार्थीहरूको सहभागितामा हुनुपर्ने जिकिर गर्छन् । यस उपायबाट परम्परागत, संरक्षणवादी र यथास्थितिको पक्षपोषण गर्ने मूल्याङ्कनका साधनहरूको कमजोरीहरूलाई हटाउन सकिन्छ भन्ने तर्क राख्छन् । त्यस्तै विद्यार्थीहरूलाई स्तर प्रदान गर्ने कार्य सक्रिय सहभागिताबाट प्राप्त हुने अनुभवजन्य सिकाइभन्दा कम महत्वपूर्ण हुने तर्क राख्छन् ।

पाठ्यक्रमको मानवीय धारणा

यस धारणाका लक्ष्य, विषयवस्तु, विधि र मूल्याङ्कनका पक्षहरूबारे तल वर्णन गरिन्छ ।

लक्ष्य

मानवीय धारणा वा व्यक्तिगत सान्दर्भिक धारणाले विद्यार्थीको व्यक्तिगत विकासलाई अभिवृद्धि गर्ने खालको आन्तरिक रूपमा आत्मसन्तोष वा आत्म सुखानुभूति प्राप्त हुने अनुभवहरू प्रदान गर्ने लक्ष्य राख्छ । मानवीय धारणाको नवीन दृष्टिकोण मानवीय, अनुभवजन्य, घटनाक्रमीय मनोविज्ञानमा आधारित छ । यी सबै सोचाइहरूले व्यक्तिगत वृद्धि र विकासको वकालत गर्छन् । यो सिकारु केन्द्रित धारणा हो । यस धारणाको मुख्य लक्ष्य व्यक्तिको सम्भाव्य पूर्ण क्षमताको विकास गर्नु हो (Sowell, 1996) । शिक्षा मुक्ति प्रदान गर्ने शक्ति हो र यसले आफ्ना लागि आवश्यक कुराहरू पत्ता लगाउन सहयोग गर्छ । यिनीहरूका अनुसार पाठ्यक्रमले आत्मानुभूति प्राप्तिका लागि व्यक्तिगत आत्माधारणा वृद्धि गर्ने अवसर प्रदान गर्नुपर्छ । यस अर्थमा यस किसिमको पाठ्यक्रमलाई आत्मानुभूति पाठ्यक्रम पनि भनिन्छ ।

विषयवस्तु

यस धारणाका पक्षधरहरू संज्ञानात्मक, भावनात्मक र मनोक्रियात्मक क्षेत्रहरू एकात्मक हुने गरी समग्र उपाय अपनाई पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने कुराको वकालत गर्छन् । यस विधिले विषयवस्तु छनौटमा ठूलो बल प्रदान गर्नुका साथै व्यक्तिभित्र एकात्मक अनुभूतिको विकास गर्छ । विषयवस्तुमा मूल्यको परिवेश, सामाजिक महत्व आत्मबोधको अनुभव जस्ता कुराहरू समावेश गरिन्छ । यस्ता कुराहरूले अत्यावश्यक र आत्मसम्पन्न सिकाइ अनुभवहरूको विकास गर्छन् ।

विषयवस्तुहरू सिकारुको रुचि र आवश्यकतामा आधारित हुने हुँदा पूर्वनिर्धारित हुँदैनन् र गर्न पनि सकिदैन भन्ने मान्यता यो धारणाको छ । तथापि व्यक्तिलाई मुक्ति दिने वाहकको रूपमा विषयवस्तुलाई लिनु पर्ने दावी गर्छन् । विषयवस्तुले विद्यार्थीहरूलाई स्थापित ज्ञान प्रति समर्पण गर्न वा निश्चित ज्ञानभित्र रहेर मात्र चिन्तन गर्न सिकाउनुभन्दा यसले व्यक्तिगत चिन्तन मनन र समालोचनाका लागि आधार प्रदान गर्नुपर्छ । विषयवस्तु मुक्तिदायक हुनुपर्छ । यस अर्थमा विषयवस्तुले विद्यार्थीहरूलाई आफ्नो अनुभूतीय ज्ञान र संसार निर्माणको लागि उन्मुक्त परिवेश प्रदान गर्नुपर्छ र परिणाम स्वरूप आफ्नो ज्ञान र संसारको सृजना गर्ने अवसर दिनु पर्छ । यस शक्तिले सिकारुलाई आत्मप्राप्ति गराउन मद्दत गर्छ ।

विधि

विद्यालयमा सिकारुको आत्म सिकाइ वृद्धिका लागि शिक्षकले सहयोगात्मक वातावरण प्रदान गर्नु यस पाठ्यक्रमको महत्वपूर्ण विशेषता हो । पूर्ण, एकात्मक र वास्तविक जीवन विधिलाई जोड दिइन्छ, जसमा शिक्षकले सहजकर्ता, श्रोतव्यक्ति, सहयोगी र समझदार व्यक्तिका रूपमा काम गर्छ ।

आफ्नै जागरणबाट अनुभव हुने अनुभवीय सिकाइ विधि उपर्युक्त मानिन्छ । सामना समूह, ध्यान र साना समूह, छलफल आदि सबैले व्यक्तिगत विकासलाई वृद्धि गर्छन् । शिक्षण शिक्षक र विद्यार्थीबीचको आपसी समझदारीमा आधारित हुन्छ ।

मूल्याङ्कन

यस विधिले परम्परागत संज्ञानात्मक वा विधागत विद्यार्थी मूल्यांकनको विरोध गर्छ, यसका समर्थकहरू कुनै निर्धारित मापदण्डमा आधारित विद्यार्थी कार्यको मापन गर्नुभन्दा विद्यार्थीको व्यक्तिगत विकासलाई स्थान दिन्छन् । यसका लागि व्यक्तिगत विकासको लेखाजोखा गर्ने गुणात्मक मापन विधि उपयोगी हुन्छ । यस्तो मापन विधिले उत्पादनभन्दा प्रक्रियालाई महत्व दिन्छ । यसमा अवलोकन, अन्तरवार्ता, व्यक्तिगत लेखन, सहभागिता, आत्मपरावर्तन, र घटनावृत्त, अभिलेख आदि साधनहरू उपयोग गरिन्छ । परीक्षामा अंक प्राप्त गर्नुभन्दा सिकाइमा वास्तविक अनुभवलाई उच्च प्राथमिकता दिन्छ । संज्ञानात्मक प्रक्रियासम्बन्धी धारणाको लक्ष्य, विषयवस्तु, विधि र मूल्याङ्कनका पक्षहरूबारे तल वर्णन गरिएको छ ।

लक्ष्य

प्राज्ञिक धारणानुसारको पाठ्यक्रमले विषयवस्तुलाई मात्र महत्व दिई प्रक्रियालाई महत्व नदिएको भन्ने आलोचना भए । महत्व दिइएका विषयवस्तुहरू विद्यालयमा कार्यान्वयन हुनुपर्ने नै पुरानो भई काम नलाग्ने सम्भावना पनि व्यक्त गरिए । यसको परिणामस्वरूप संज्ञानात्मक प्रक्रियाको धारणा विकास भएको मान्न सकिन्छ । यस धारणाको प्रमुख लक्ष्य विद्यार्थीहरूलाई सिक्नका लागि आवश्यक सीप वा प्रक्रियाहरू प्रदान गर्नु हो ।

मस्तिष्कभित्र समस्या समाधान गर्ने, दृष्टिगत गर्ने, अनुमान गर्ने, संप्लेषण गर्ने, आत्मसात गर्ने, म"ल्याङ्कनगर्ने, दुविधापूर्ण अवस्थामा कार्य गर्ने, विश्लेषण गर्ने आदि संज्ञानात्मक क्षमताहरू हुन्छन् र यी क्षमताहरूलाई बढाउँदै लैजानुपर्छ भन्ने मान्यतामा यो अवधारणा आधारित छ ।

विषयवस्तु

यस धारणामा संसारलाई सम्बोधन गर्ने र समस्या समाधान गर्ने असंख्य संज्ञानात्मक क्षमताहरू सिक्नुपर्ने कुरा महत्वपूर्ण मानिन्छ । हिज्जेको लामो सूची कण्ठ गर्नुभन्दा शब्दको शुद्धरूप जान्न र त्यसलाई प्रस्तुत गर्न शब्दकोष कसरी प्रयोग गर्ने भन्ने कुरा सिक्नु बढी महत्वपूर्ण हुन्छ । तर संज्ञानात्मक सीप एकाङ्गी रूपमा सिक्नुको केही अर्थ रहदैन । यस अर्थमा प्राज्ञिक विधाले संज्ञानात्मक प्रक्रियाको धारणाका लागि विषयवस्तु सम्बन्धी आधार निर्माण गर्छ, किनभने संज्ञानात्मक सीपको प्राप्तिबाट कुनै निष्कर्ष प्राप्त गर्न कुनै प्रकारको ढाँचा वा संरचना आवश्यक पर्छ र यस्तो ढाँचा विषयवस्तुले प्रदान गर्छ ।

कुनै विषय, जस्तै: भूगोलमा संज्ञानात्मक प्रक्रियाको धारणाले अझै पनि विषयलाई अध्ययनका लागि आधारका रूपमा उपयोग गर्छ । यद्यपि, असंख्य तथ्यहरू सामान्यीकरणहरू स्मरण गर्नुका सट्टा विद्यार्थीहरूले सूचना प्रशोधन गर्नका लागि अनुसन्धान सीप, सूचना प्रशोधन सीप आदि जस्ता संज्ञानात्मक सीप प्राप्त गर्नुपर्छ ।

विधि

यस धारणाका समर्थकहरू शिक्षकहरूलाई विद्यार्थीकेन्द्रित र शिक्षककेन्द्रित शिक्षण सिकाइ कार्यनीति उपयोग गर्न उत्साहित गर्ने खालको पाठ्यक्रम निर्माण गर्न रुचाउँछन् । विद्यार्थीकेन्द्रित कार्यनीतिले खोजी कार्य, सामूहिक कार्य र व्यक्तिगत कार्यलाई जोड दिन्छ, भने शिक्षककेन्द्रित शिक्षण सिकाइ कार्यनीतिले अन्तरक्रियात्मक विधिलाई जोड दिन्छ ।

धेरैका अनुसार विद्यार्थीहरूले प्रक्रियालाई आफैले सन्तोषजनक रूपमा प्रयोग गर्नु पूर्व सर्वप्रथम शिक्षकबाट ती प्रक्रियाहरू सिक्नुपर्छ । ती सीपहरूमा दक्ष भइसकेपछि महत्वपूर्ण समस्याहरू हल गर्न प्रोत्साहन गर्नुपर्छ । आजकाल संज्ञानात्मक सीप प्रयोग गरी सामूहिक समस्या समाधान गर्ने कार्यलाई महत्वपूर्ण रूपमा प्रयोग गरिन्छ ।

मूल्याङ्कन

विद्यार्थीहरूले सिकेको धारणाहरूको मूल्याङ्कन गर्न परीक्षण प्रयोग गरिन्छ भने धारणाहरू कतिसम्म प्रयोग गर्न सके भन्ने मूल्याङ्कन गर्नको लागि विशेष अवस्था सृजना गरी समस्या समाधान गर्न लगाइन्छ। यस अर्थमा सिकेका धारणाहरू विशेष परिस्थितिमा उपयोग गर्न सक्ने दुरुस्त र गुणस्तर सिकाइलाई महत्व दिन्छ। यस धारणामा संज्ञानात्मक सीपको परीक्षणलाई केही स्थान दिए पनि समस्या समाधानमा ती सीपहरूको प्रयोगलाई उच्च महत्व दिइन्छ।

पाठ्यक्रमको प्राविधिक धारणा

यस धारणाको लक्ष्य, विषयवस्तु, विधि र मूल्याङ्कनका पक्षहरूबारे तल वर्णन गरिन्छ।

लक्ष्य

प्राविधिक सोचाइले सिकाइमा सिलसिलाबद्धता र सक्षमता खोज्छ। ज्ञान प्रसारण र सिकाइको सहजीकरण नै यस धारणाको मुख्य केन्द्र हो। सामान्यतया सिकाइ पूर्व निर्धारित हुन्छ र यसले सरल परिणाम खोज्छ। Mcneil का अनुसार प्रविधिलाई पाठ्यक्रममा निम्न प्रकारबाट हेर्ने गरेको पाइन्छ।

पहिलो: विभिन्न साधन र सञ्चार माध्यमको सिलसिलाबद्ध प्रयोगका लागि योजनाका रूपमा र व्यावहारिक विज्ञानको सिद्धान्तमा आधारित शैक्षणिक कार्यको नियोजित क्रमका रूपमा प्रविधिलाई उपयोग गरेको छ। र दोस्रो: पाठ्यक्रम सामग्री र शैक्षणिक पद्धतिको निर्माण, विकास र मूल्याङ्कनको नमूना र प्रक्रियाको रूपमा।

ती दुवै विधिमा पाठ्यक्रमका लागि प्राविधिक विधिले पूर्वनिर्धारित लक्ष्यप्रति प्रभावकारी र सक्षम समाधानको खोजी गर्छ। पाठ्यक्रम निर्माताले प्रविधि प्रयोग गरेर निर्धारित लक्ष्य प्राप्त गर्न सक्ने उच्च सक्षम माध्यमको निर्धारण गर्नुपर्छ।

विषयवस्तु

प्राविधिक धारणाका लागि प्राज्ञिक विधाहरूका आधारभूत विषयवस्तुको रूपमा उपयोग गरिन्छ। विषयवस्तुहरू एकपछि अर्को सरलबाट जटिल रूपमा क्रममा मिलाइएको हुन्छ। यो धारणामा प्रविधिको प्रयोग प्रक्रिया सिक्नु बाहेक अन्य आफ्नै कुनै विषयवस्तु नहुने भएकाले यो धारणालाई छुट्टै धारणाका रूपमा भन्दा पनि अन्य धारणाहरूको लागि सहजीकरणको साधनका रूपमा लिइन्छ।

विधि

सिकारु र सूचनास्रोतबीचको सम्बन्धको प्रकृति नै यो धारणाको प्रमुख सबल पक्ष मानिन्छ। व्यवहारवादी सिद्धान्तका आधारमा सोच्दा सिकाइलाई उत्तेजकप्रति प्रतिक्रिया दिने प्रक्रियाका रूपमा हेरिन्छ। यहाँ प्रतिक्रियालाई पूर्वानुमान गर्न सकिने सिलसिलाबद्ध व्यवहारका रूपमा लिइन्छ। यस अर्थमा उत्तेजकको सक्षमतालाई बढाएर सिकाइलाई बढी प्रभावकारी बनाउन सकिन्छ। यही चिन्तनमा आधारित रहेर *Computer assisted learning, Individually directed instruction, Programmed instruction, Criterion related assessment* प्रक्रिया आदिको विकास भएको पाइन्छ।

मूल्याङ्कन

परम्परागत परीक्षण सामान्यरूपमा प्रयोग गरिने प्रक्रिया हो। यसमा विशेष गरेर परीक्षण प्रक्रियाको प्रभावकारितालाई महत्व दिइन्छ। निर्धारित महत्वपूर्ण सिकाइ दक्षताको विकासको जिम्मेवारी सिकारुको भन्दा कार्यक्रम निर्मातामा हुन्छ भन्ने यस धारणाको छ। अर्थात् सिकारुले सिक्न नसकेको कारण सिकारुको कमजोरी नभइ कार्यक्रमको कमजोरी मानिन्छ। सिकारुले निर्धारित उद्देश्यहरू हासिल गर्न नसकेमा कार्यक्रम वा उत्तेजकलाई बढी प्रभावकारी बनाउने जिम्मेवारी प्राविधिकको हुन्छ।

निर्धारित उद्देश्य हासिल गराउनका लागि दक्षतापूर्ण सिकाइ विधि उपयोग गरिन्छ। यस विधिमा पूर्व प्रशिक्षित सिकारुहरूले प्रभावकारी रूपमा प्रस्तुत गरिएको उत्तेजकप्रति प्रतिक्रिया जनाउँछन् र पूर्व निर्धारित तहसम्म सिकाइ

नपुगेसम्म प्रगति भएको मानिदैन । लक्ष्य अनुसारको प्राप्त नभएमा सुधारात्मक साधनहरु निर्माण र प्रयोग गरिन्छ ।

अध्ययन विधि

यो अध्ययन गुणात्मक ढाँचामा आधारित छ र यो अध्ययनका लागि प्राथमिक स्रोतहरुभन्दा पनि द्वितीय स्रोतको रूपमा पुस्तकालयबाट र गुगल सर्चबाट प्राप्त किताब, पत्रपत्रिका, लेखरचना, जर्नलको अध्ययन गरिएको छ । साथै यीबाट प्राप्त तथ्याङ्क तथा सूचनाहरुलाई वर्णनात्मक विधिको प्रयोग गरी व्याख्या र विश्लेषण गरिएको छ ।

प्राप्ति र छलफल

पाठ्यक्रम विकास र कार्यान्वयनमा पाठ्यक्रमविज्ञको भूमिका महत्वपूर्ण हुन्छ । पाठ्यक्रमविज्ञहरु स्थानीय विद्यालयतहदेखि विश्वविद्यालय तहसम्म नेतृत्वदायी भूमिका खेलेरहेका हुन्छन् । पाठ्यक्रम निर्माताहरुले पाठ्यक्रम निर्माण गर्दा कुन धारणानुसार पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने हो भन्ने कुराको यकिन गरिसकेपछि पाठ्यक्रम विकासको प्रक्रिया अगाडी बढाउनुपर्छ । यसो भएमात्र पाठ्यक्रमलाई विभिन्न दृष्टिकोणबाट चिरफार गर्न सकिन्छ र पाठ्यक्रमलाई समयसापेक्ष पनि बनाउन सकिन्छ ।

सन्दर्भग सामग्री

- Bhattarai, H.N. and Basnet, M.(2076). Basics of Curriculum. Jupiter Printing and Publishing House Pvt. Ltd.
- Eisner, E., & Vallance, E. (1974). Five conceptions of the curriculum: Their roots and implications for curriculum planning. In E. Eisner & E. Vallance (Eds.), *Conflicting conceptions of curriculum* (pp. 1-18). McCutchan Publishing.
- Goodlad J. I. (1967). The humanistic curriculum. *Music Educators Journal*, 53(7), 91–95. <https://doi.org/10.2307/3391034>
- Hopkins, L. Thomas (1929). *Curriculum principles and practices*. Sandborn.
- Mcneil, J.D.(1969). *Shaping curriculum: The decade ahead. Influences in curriculum change*. D.C Publication
- Ornstein, A. C., & Hunkins, F. P. (2013). *Curriculum: Foundations, principles, and issues* (6th ed.). Pearson.
- Sowell, Evelyn J. (1996). *Curriculum: An integrative introduction*, Prentice Hall Inc.
- Sowell, E. J. (2005). *Curriculum: An integrative introduction* (3rd ed.). Pearson.